FUQAROLIK ISHTIROKI VA IJTIMOIY INNOVATSIYALAR: JAMOAVIY MUAMMOLARNI ANIQLASH, HAMKORLIKDA YECHIM YARATISH VA UMUMIY MAS’ULIYAT

ГРАЖДАНСКОЕ УЧАСТИЕ И СОЦИАЛЬНЫЕ ИННОВАЦИИ: ВЫЯВЛЕНИЕ КОЛЛЕКТИВНЫХ ПРОБЛЕМ, СОВМЕСТНОЕ СОЗДАНИЕ РЕШЕНИЙ И ОБЩАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ

CIVIL PARTICIPATION AND SOCIAL INNOVATION: IDENTIFYING COLLECTIVE PROBLEMS, CREATING SOLUTIONS IN COLLABORATION, AND SHARING RESPONSIBILITY

Maniyozov Umidjon Murodjonovich

Farg‘ona davlat universiteti mustaqil izlanuvchisi

Orcid ID: 0009-0000-8362-8140

Annotatsiya: Maqolada ijtimoiy innovatsiya muammoni birgalikda aniqlash va yechim uchun javobgarlik munosabati orqali tahlil qilinadi. Ishtirok va hamkorlik haqidagi nazariy manbalar qiyoslanadi. Fikr yig‘ish, birgalikda loyihalash va qaror vakolati farqlanadi. Umumiy mas’uliyat individual javobgarlikni yo‘qotmasligi asoslanadi.

Kalit so‘zlar: fuqarolik ishtiroki, ijtimoiy innovatsiya, birgalikda loyihalash, muammo ta’rifi, hisobdorlik, umumiy mas’uliyat.

Аннотация: Социальная инновация рассматривается через совместное определение проблемы и ответственность за решение. Сопоставляются теории участия и сотрудничества. Разграничиваются сбор мнений, совместное проектирование и полномочия. Общая ответственность не приравнивается к исчезновению индивидуальной.

Ключевые слова: гражданское участие, социальная инновация, совместное проектирование, определение проблемы, подотчётность, общая ответственность.

Abstract: Social innovation is analysed through shared problem definition and responsibility for solutions. Theories of participation and cooperation are compared. Gathering opinions, co-designing solutions, and holding decision authority are distinguished. Shared responsibility is not equated with the disappearance of individual

accountability.

Keywords: civic participation, social innovation, co-design, problem definition, accountability, shared responsibility.

Kirish

Jamoaviy muammo haqidagi savol yechimni tanlashdan oldin boshlanadi: aynan nima muammo deb atalmoqda, uni kim boshdan kechirmoqda va qaysi tajriba tavsifga kiritilmoqda? Ishtirokchilarga faqat tayyor variantlar orasidan tanlash taklif etilsa, ular muammoning dastlabki ta’rifiga ta’sir qila olmasligi mumkin. Bu holat mavjud jarayonni avtomatik ravishda samarasiz deb baholashga asos emas. U ishtirokning maqsadi, chegarasi va vakolatini aniq ajratish zaruratini ko‘rsatadi.

Arnsteinning ishtirok haqidagi klassik maqolasi xabardor qilish bilan qarorga ta’sir o‘rtasidagi farqni muhokamaga olib kirgan [1]. OECDning ishtirok jarayonlari bo‘yicha yo‘riqnomasi maqsad, amalga oshirish sharti va qayta aloqa masalalarini yoritadi [2]. Ushbu manbalardan muayyan mamlakat yoki siyosiy institut haqida tayyor baho chiqarilmaydi. Ular ijtimoiy innovatsiya doirasida kimning bilimi va vakolati qaysi bosqichda qatnashishini tushuntirish uchun tanlandi.

Maqolaning maqsadi fuqarolik ishtirokini jamoaviy muammoni aniqlash, yechim yaratish va natijani qayta ko‘rish o‘rtasidagi munosabat sifatida tahlil qilishdir. Asosiy savol: “birgalikda” bajarilgan ishda mas’uliyat qanday ko‘rinadigan bo‘lib qoladi? Umumiy rozilik mavjudligi natijaning adolatli yoki texnik jihatdan to‘g‘ri ekanini avtomatik isbotlamaydi; kelishmovchilik esa hamkorlikning mutlaqo yo‘qligini bildirmaydi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot konseptual tahlil va protseduraviy rekonstruksiya usullarini qo‘llaydi. Manbalar ishtirok, jamoaviy boshqaruv, bilimning tan olinishi va mas’uliyatli innovatsiya mavzulariga aloqadorligi asosida tanlandi. Tahlil birligi muammo ta’rifidan oqibatni qayta baholashgacha bo‘lgan qaror zanjiri. Unda ishtirokchi fikri, ekspert xulosasi va vakolatli qaror bir-biridan ajratiladi. Bu nazariy maqola bo‘lib, yig‘ilishlar kuzatuvi yoki fuqarolar so‘rovi o‘tkazilmagan.

Ostromning jamoaviy boshqaruv tahlili qoidalar, amaliy hamkorlik va nizolar

munosabatini o‘rganish uchun qo‘llanadi [3]. Stilgoe va hammualliflarning mas’uliyatli innovatsiya yondashuvi oqibatni oldindan muhokama qilish hamda o‘zgarishga javob berish masalasini ochadi [4]. Manbalarning tadqiqot obyektlari turlicha bo‘lgani uchun ularning xulosalari bitta tekshirilgan model sifatida qo‘shilmaydi. Jadvalda kuzatuv savollari taklif qilinadi, siyosatlar yoki institutlar bo‘yicha reyting tuzilmaydi.

Natijalar

Birinchi natija muammo ta’rifining o‘zi hamkorlik obyekti ekanini ko‘rsatadi. Bir vaziyat transport masofasi, boshqa talqinda vaqt taqsimoti yoki axborot yetishmasligi muammosi bo‘lib ko‘rinishi mumkin. Bu shartli farqlar turli yechimlarga olib keladi. Shu sababli dastlabki tahlilda muammo kimning tajribasidan kelib chiqqani va qaysi tajriba chetda qolganini qayd etish kerak. Maqsad har bir talqinni bir xil to‘g‘ri deb qabul qilish emas, talqinlar qanday dalil va ehtiyojga tayanishini aniqlashdir.

Ikkinchi natija ishtirok funksiyalarining ajratilishidir. Axborot berish, fikr yig‘ish, muqobil yaratish, tanlash va natijani kuzatish turli vazifalardir. Ularning har biri muayyan jarayon uchun kerak bo‘lishi mumkin, lekin biri boshqasining nomi bilan taqdim etilmasligi lozim. Fikr yig‘ish natijasi qarorni o‘zgartirmagan bo‘lsa, bu o‘z-o‘zidan noqonuniylik yoki samarasizlikni isbotlamaydi; biroq fikr qanday ko‘rib chiqilgani haqida izoh talab qiluvchi savol tug‘diradi. Tahlil ishtirokning e’lon qilingan va real funksiyasini qiyoslashga qaratiladi.

Uchinchi natija vakillik bilan umumlashtirish chegarasidir. Jarayonda qatnashgan kishilar tajribasi muhim bo‘lsa ham, ularning fikri avtomatik ravishda barcha ta’sirlanuvchilar fikriga tenglashtirilmaydi. Kimlar qatnasha olmagani, kimlar o‘z xohishi bilan qatnashmagani va kimlar haqida ma’lumot yo‘qligi alohida ko‘rsatilishi kerak. Ushbu farq oz sonli faollardan butun jamoa nomidan qat’iy xulosa chiqarishni cheklaydi. Ayni paytda qatnashmagan shaxsga tayyor fikr nisbat berish ham dalilsiz bo‘ladi.

To‘rtinchi natija umumiy mas’uliyatning bo‘linadigan vazifalar orqali aniqlanishidir. Muammoni taklif qiluvchi, texnik yechim ishlab chiquvchi, resurs ajratuvchi va natijani tekshiruvchi bir xil vakolatga ega emas. Umumiy maqsad bu farqlarni yo‘qotmaydi. Aksincha, har bir rolning nima uchun javob berishi ochiq bo‘lsa, hamkorlikdagi mas’uliyat

ko‘rinadigan bo‘ladi. “Hamma birgalikda qaror qildi” iborasi konkret vakolatni va oqibatga ta’sir qilish imkoniyatini yashiradigan umumlashtirishga aylanmasligi kerak.

Beshinchi natija qayta aloqani oddiy xabar berishdan ajratadi. Yakuniy natijani e’lon qilish jarayonni tugatishi mumkin, lekin ishtirokchining fikri qanday ishlatilganini tushuntirmaydi. Mazmunli qayta aloqa qabul qilingan, o‘zgartirilgan va qabul qilinmagan takliflarning sababini ko‘rsatadi. Bu talab barcha taklifni bajarish shartini anglatmaydi. Uning vazifasi ishtirok bilan qaror orasidagi aloqani tekshiriladigan qilish va kutilmagan oqibat yuzaga kelganda muammoni qayta qo‘yish imkonini saqlashdir.

Birgalikda muammo aniqlashda tasvir va manfaat alohida ko‘rsatilishi kerak. Ishtirokchi o‘ziga muhim holatni aytishi bilan uning tajribasi noto‘g‘ri bo‘lib qolmaydi, lekin tajribadan barcha uchun umumiy sabab chiqarish qo‘shimcha dalil talab qiladi. Shu sababli dastlab “nima sodir bo‘ldi?”, keyin “nima sabab bo‘ldi?” va undan so‘ng “qaysi yechim maqbul?” savollari farqlanadi. Bu tartib shaxs tajribasini mensimaslikka emas, uning mazmunini shoshilinch umumlashtirishdan himoya qilishga xizmat qiladi. Muammo ta’rifi tekshiriladigan, lekin o‘zgartirishga ochiq bo‘lib qoladi.

Northning qoidalar va amaliy harakatga doir yondashuvi hamkorlikdagi vakolat chegarasini aniqlash uchun qo‘llanishi mumkin [5]. Bir xil “ishtirok” nomi ostida turli javobgarlik bo‘lishi mumkinligi sababli rolning formal ifodasi amaldagi qaror bilan qiyoslanadi. Kim faqat maslahat bergan, kim resursni nazorat qilgan va kim yakuniy tanlovni tasdiqlagan bu savollar umumiy maqsadni inkor etmaydi. Aksincha, umumiy mas’uliyatni konkret vazifalar bilan bog‘laydi. Jarayonning nomi uning vakolat tuzilishini o‘zi tasvirlab bermaydi.

1-jadval. Hamkorlikda yechim yaratishda rol, dalil va mas’uliyat

Jarayon	Asosiy vazifa	Mas’uliyatni aniqlash savoli	Kuzatiladigan dalil
Muammoni aniqlash	Turli tajribalarni ta’rifga kiritish	Kimning tajribasi qamrab olingan?	Dastlabki va qayta ishlangan ta’rif
Muqobil yaratish	Yechim variantlarini ishlab chiqish	Variantni kim va nima asosda taklif etdi?	Muqobillar va asoslar qaydi
Tekshirish	Imkoniyat va oqibatni baholash	Qaysi ekspertiza doirasi qo‘llandi?	Sinov sharti va cheklovlar
Qaror	Vakolatli tanlovni izohlash	Yakuniy qaror kimga tegishli?	Qaror sababi va e’tirozlar
Qayta aloqa	Natija va kutilmagan oqibatni ko‘rish	O‘zgartirishni kim ko‘rib chiqadi?	Taklifga javob va tuzatish tarixi

Shartli jamoaviy loyiha misolida qatnashchilar bir muammoning mavjudligiga rozi, lekin uning ustuvor yechimi bo‘yicha kelishmaydi. Bu vaziyatda kelishilgan va kelishilmagan qismlarni alohida qayd etish mumkin. Hamma narsani kelishmovchilik deb e’lon qilish mavjud bilimni yo‘qotadi; faqat umumiy rozilikni ko‘rsatish esa yechimlar farqini yashiradi. Taklif etilayotgan tahlil “kelishuv bor yoki yo‘q” ikkiligidan chiqib, kelishuvning predmeti va chegarasini aniq ko‘rsatadi. Mazkur usul qaror natijasini oldindan belgilamaydi.

Muhokama

Frickerning epistemik adolat yondashuvi ishtirokchining tajribasi bilim sifatida ko‘rilishiga e’tibor qaratadi [6]. Bu nuqtadan fuqarolik ishtiroki faqat manfaat bildirish emas, muammo haqidagi bilimni kengaytirish imkoniyati sifatida tahlil qilinadi. Biroq tajriba bilim manbai bo‘lgani bilan barcha texnik hisobning o‘rnini bosmaydi. Shuningdek, ekspert bilimining mavjudligi shaxsning ehtiyojini uning o‘rniga belgilash uchun yetarli emas. Hamkorlik ushbu vakolatlarning chegarasini tushuntirishni talab qiladi.

Birgalikda loyihalashga qarshi asosiy e’tiroz jarayonning uzoqligi va manfaatlar ziddiyatidir. Maqola bu qiyinchiliklarni e’tiborsiz qoldirmaydi. Ishtirokning maqsadi, ko‘lami va yakunlanish sharti oldindan aniqlanmasa, jarayon cheksiz talablar yig‘ilishiga aylanishi mumkin. Biroq vaqtni tejash maqsadida barcha kelishmovchilikni yo‘q deb ko‘rsatish ham tahliliy yechim emas. Nazariy vazifa qaysi masala bo‘yicha hamkorlik va qaysi masala bo‘yicha vakolatli qaror kutilayotganini ajratishdir.

UNESCOning ochiq fan tavsiyasi turli bilim manbalari bilan hamkorlik qilishning

me’yoriy doirasini taqdim etadi [7]. Mazkur maqolada bundan barcha jarayon to‘liq ommaviy bo‘lishi shart degan xulosa chiqarilmaydi. Shaxsiy tajriba haqida gapirish maxfiylik, xavfsizlik va rozilik masalalarini keltirib chiqarishi mumkin. Ishtirokchining ovozi eshitilishi bilan uning shaxsiy ma’lumoti cheksiz tarqalishi o‘rtasida zarur bog‘lanish yo‘q. Qaysi ma’lumot nima maqsadda qayd etilayotgani tushuntirilishi kerak.

Mayer va hammualliflarning ishonch modeli hamkorlikda majburiyatni ko‘tarish masalasini muhokama qilish uchun yordamchi asosdir [8]. Ishtirokchi o‘z fikrini bildirganda u fikr qanday ishlatilishiga doir kutilmaga ega bo‘lishi mumkin. Bu kutilma bilan jarayonning real vakolati mos kelmasa, ishtirokning mazmuni haqida farq yuzaga keladi. Maqola ushbu farqni oldindan ishonchsizlik deb nomlamaydi. Avval nima va’da qilingani, nima anglangani va amalda qanday javob berilgani qiyoslanishi kerak.

Natijaga munosabat bildirishda jarayon sifati bilan yakuniy qarorga rozilik farqlanishi zarur. Shaxs o‘z taklifi qabul qilinmaganidan norozi bo‘lishi, biroq ko‘rib chiqish tartibini tushunarli deb bilishi mumkin. Aksincha, foydali natija olgan shaxs ham jarayondagi noaniqlikni qayd etishi mumkin. Shu sababli faqat yakuniy qoniqishni o‘lchash ishtirokning barcha jihatini ochmaydi. Kelajak kuzatuvda qaror natijasi, uning izohi va ishtirokchining jarayondagi tajribasi alohida so‘ralishi mumkin; ulardan birini boshqasining ekvivalenti deb qabul qilmaslik lozim.

Amaliy tadqiqotda fikr bildirishlar sonidan tashqari muammo ta’rifining o‘zgarishi, yaratilgan muqobillar va qaror sabablari o‘rganilishi mumkin. Yakuniy yechimni dastlabki taklif bilan qiyoslash ishtirokning izini ko‘rsatadi, ammo farqning barchasi aynan fuqarolik ishtiroki sababli yuz berganini isbotlamaydi. Resurs, texnik imkoniyat yoki tashqi vaziyatdagi o‘zgarishlar ham tekshirilishi lozim. Shuning uchun sababiy xulosa birgina hujjat yoki qoniqish ko‘rsatkichi bilan chiqarilmaydi.

Tahlilning chegarasi shuki, fuqarolik ishtiroki tushunchasi turli faoliyat muhitlarida turlicha vakolatni anglatishi mumkin. Ushbu maqola konkret siyosatni qo‘llab-quvvatlash, institutlarni tartiblash yoki davlatlar bo‘yicha ustunlik belgilashga qaratilmagan. Uning vazifasi ishtirok haqidagi tasvirda fakt, e’lon qilingan maqsad va tadqiqotchining bahosini farqlashdir. Empirik kuzatuv ana shu farqni saqlagan holda loyihalanishi zarur.

Xulosa

Ijtimoiy innovatsiya faqat tayyor muammoga yangi texnik javob topish bilan cheklanmaydi; muammoni birgalikda aniqlash va natijani qayta talqin qilish ham uning tahlil doirasiga kiradi. Fuqarolik ishtirokini tushuntirishda axborot berish, fikr yig‘ish, birgalikda yaratish va qaror vakolati alohida ko‘rsatilishi kerak.

Umumiy mas’uliyat individual javobgarlikning yo‘qolishi emas, turli rollarning umumiy jarayonda qanday bog‘lanishini aniqlashtirishdir. Maqoladagi mezonlar ishtirokning ko‘lamidan ko‘ra uning qaror zanjiridagi amaliy izini o‘rganishga xizmat qiladi. Ular muayyan siyosat samaradorligi haqida hukm bermaydi; bunday xulosa uchun kontekstga mos, tekshiriladigan dalillar talab qilinadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Arnstein, S. R. (1969). A ladder of citizen participation. Journal of the American Institute of Planners, 35(4), 216–224. DOI: 10.1080/01944366908977225

2. OECD. (2022). OECD Guidelines for Citizen Participation Processes. OECD Publishing. DOI: 10.1787/f765caf6-en

3. Ostrom, E. (1990). Governing the Commons: The Evolution of Institutions for Collective Action. Cambridge University Press. – p. 34-39

4. Stilgoe, J., Owen, R., & Macnaghten, P. (2013). Developing a framework for responsible innovation. Research Policy, 42(9), 1568–1580. DOI: 10.1016/j.respol.2013.05.008

5. North, D. C. (1991). Institutions. Journal of Economic Perspectives, 5(1), 97–112. DOI: 10.1257/jep.5.1.97

6. Fricker, M. (2007). Epistemic Injustice: Power and the Ethics of Knowing. Oxford University Press. P. 65-71

7. UNESCO. (2021). Recommendation on Open Science. Adopted 23 November 2021.- C. 90-99

8. Mayer, R. C., Davis, J. H., & Schoorman, F. D. (1995). An integrative model of organizational trust. Academy of Management Review, 20(3), 709–734. DOI: 10.2307/258792